

УДК 94(477)

**TRENDS IN THE FORMATION OF THE CULTURAL HERITAGE OF
UKRAINE IN THE 1920s-1930s****ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ У
ДВАДЦЯТИХ-ТРИДЦЯТИХ РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ****Sabardak Y.V./ Сабардак Я.В.***Postgraduate / аспірант**Volodymyr Dahl East Ukrainian National University,**St. Ioanna Pavla II, 17, Kyiv, 01042**Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля,**вул. Іоанна Павла II, 17, м. Київ, 01042*

Анотація. *Процеси формування та розвитку культурної спадщини України у період двадцятих – тридцятих років ХХ століття відображали вияв дії двох тенденцій оновлення суспільства. Перша виявлялась у впровадженні загальнолюдських і національних цінностей. Друга мала прояв у реалізації більшовистських ідеалів тоталітарного суспільства.*

Перша тенденція – тенденція відродження – реалізовувалась в прозі та поезії (М. Хвильовий, П. Тичина); в театральному мистецтві (Л. Курбас); в музичному, та кіномистецтві; в науці та архітектурі; в інших складових культурної спадщини України. Була притаманна періоду до майже кінця 20-х років.

Друга тенденція мала назву «тенденція застою», «розстріляне відродження». Вона характеризувалась знеціненням національного в угоду пролетарському інтернаціональному та затвердженню тоталітаризму. Стала головною у 30-х роках.

Ключові слова: *культурна спадщина України; дві тенденції формування культурної спадщини; тенденція відродження; тенденція застою, знецінення національного в угоду інтернаціональному та тоталітаризму; література, проза, поезія, наука, культура.*

Вступ.

На всіх етапах становлення та розвитку української державності взаємопов'язано відбувався і процес зародження та формування культурної спадщини України. За своїм змістом вона складається і продовжує формуватися на основі успадкованих від попередніх поколінь матеріальних і духовних надбань держави, які, в свою чергу, відображають та зберігають автентичність і етнокультурну самобутність українського народу, сприяють його згуртуванню та відбивають внесок держави та її соціуму в розвиток європейської та світової цивілізації.

Важливо зазначити, що кожний період чи етап в історії України мав свої особливості, навіть трагічні, але значимість формування культурної спадщини та вплив її на життєдіяльність українського суспільства, особливо на сучасність, викликає великий науково-практичний інтерес і постає предметом досліджень багатьох дослідників історичної, культурологічної, соціологічної та багатьох інших наук гуманітарного, суспільствознавчого тощо характеру. Серед них слід виокремити фундаментальні узагальнюючі праці В. Даниленка, Г. Касьянова, С. Кульчицького, В. Марочки, Ю. Храмова, Ю. Сергієнка та інших дослідників окремих аспектів проблеми.

Автор враховував та використовував положення та висновки доробок науковців і поставив за мету власного допису висвітлення в історичному

аспекті проявів тенденцій формування та розвитку української культурної спадщини у період двадцятих – тридцятих років ХХ століття.

Основний текст.

Початок 20-х років в Україні знаменувався кризою у відносинах правлячих владних структур та суспільства. Ця криза обумовлювалася внутрішніми та зовнішньополітичними факторами.

Більшовистська влада, по-перше, не могла не рахуватись із чинниками могутнього культурно-національного піднесення початку століття та періоду революції; прагнула завоювати довіру переважної більшості українського населення, яку становило селянство; виявляла бажання ліквідувати протиріччя між російськомовними робітниками та русифікованим партапаратом, з одного боку, та українським селянином та інтелігентом – з іншого.

По-друге, представники владного режиму в СРСР та його українського республіканського складового відчували свою культурну посередність та міжнародну ізоляцію і вимушені були обрати для закріплення свого правлячого статусу як у суспільстві, так і на міжнародній арені, та поставити собі на службу найбільш ерудовану, впливову саме інтелігенцію, зробити її знаряддям у налагоджуванні міжнародної напруги та входу більшовистської держави у цивілізоване світове суспільство.

У 20-х р. в Україні радянською владою проводиться політика українізації, що відіграла певну позитивну роль у розвитку культури. Ця політика здійснювалася під партійним контролем, але ставала часткою загального процесу розвитку української культури. Вперше після століть колоніального існування українська культура дістала державну підтримку. Але процес українізації ніс на собі відбиток, який був притаманний пореволюційній епосі політизації та ідеалізації культурної сфери.

Сучасні наукові, навчальні, публіцистичні, дослідницькі, популярні друковані та інтернет-ресурсні видання надають можливість розглянути, а на цій основі проаналізувати та узагальнити фактологічний матеріал для реалізації поставленої мети даного допису.

Вагомий внесок у розвиток та поповнення культурної спадщини українське відродження надало насамперед у **літературі**, в яскравих поетичних та прозових творах.

Характерно, що ці твори, особливо майже до кінця двадцятих – початку тридцятих років, носили відбиток вираження захопленням авторів романтикою революції та будівництва соціалізму. Водночас, особливо серед молодих поетів та письменників, спостерігається відмова окремих їх представників від традицій класичної літератури та поява орієнтації на літературне життя Західної Європи з уособленням національних мотивів.

На симбіозі та розбіжностях цих явищ майже стихійно виникають та набирають масовості (сотні та більше учасників) творчі об'єднання та спілки. Прикмета часу відобразилася навіть у назвах новолітературних формувань: селянських письменників – «Плуг» (засновниками та активістами були А. Головка, О. Копиленко, П. Панч, В. Минко); спілка пролетарських письменників – «Гарт» (В. Еллан-Блакитний, М. Йогансен, В. Сосюра, П.

Тичина); об'єднання молодих письменників-комсомольців – «Молодняк». Визначену роль відігравали об'єднання «Ланка», «Аспанфут», «Нова генерація» тощо[1].

Більшість із них на початку своєї діяльності була по суті в ідейному плані досить строката та мала значний присмак офіціозу ортодоксального комунізму, проте поступово, майже до кінця 20-х початку 30-х років, набирала національної, гуманістичної забарвленості.

Водночас затвердився плюралізм різних течій в літературі. Дослідники, зокрема О. Собачко, підкреслює, що у тодішньому літературному просторі було наявним і процвітало дивовижне розмаїття стильових течій: авангардизм, неоромантизм, революційний романтизм, імпресіонізм, неореалізм, «неокласика», необароко, модернізм тощо[2].

В українському культурному відродженні впливовими у період, що висвітлюється, були **музичне, театральне та кіномистецтво**.

У 20-ті роки молоді талановиті композитори М. Леонтович, Я. Степовий, О. Кошиць, К. Стеценко творчо та наполегливо почали впроваджувати елементи зрілого національного стилю в музиці, що поєднував класику і сучасність.

Розквіт українського театального мистецтва, що був започаткований діяльністю М. Лисенка та М. Садовського у перші півтора десятиліття ХХ століття (організація у Києві: М. Лисенком – музично-драматичної школи, М. Садовським – стаціонарного українського театру), у 20-х роках продовжений Л. Курбасом насамперед у постановці у 1920 році «Гайдамаків» за Т. Шевченком.

Пошуки були закріплені і в наступні роки. За оцінками критиків тих часів та і сучасних, п'єси «Народний малахіт» і «Мина Мазайло» були безпрецедентним явищем у культурі радянського часу.

Керований Л. Курбасом Київський драматичний театр було перейменовано на «Березіль», а у 1926 р. переведено до Харкова. «Березіль» власне був і театром, і мистецькою лабораторією. Його творчі майстерні у Борисполі, Білій Церкві та в Києві проводили підготовку режисерів, акторів, драматургів, критиків та інших працівників театру.

Слід зазначити, що у цей період у вітчизняній драматургії складається свого роду плідний творчий тандем письменників і драматургів в особах Л. Курбаса та М. Куліша. Ця співпраця, за словами дослідниці І. Кремінської, з вигляду зовнішності обох письменників, «... по-експресіоністські контрастувала: вишуканий, елегантний європеець Курбас, який вдягався в костюми англійського крою, і трохи незграбний непоказний Куліш, звиклий довгий час носити одяг із чужого плеча...». Але вони були «блискучі оратори, обидва фанати театру й, сьогодні можемо сказати, масштабні фігури свого часу. Увага до досягнень нової драми й експресіонізму, одного з провідних напрямів модернізму, також об'єднують ці фігури» І далі: «Нова драма відмовляється від слова-дії, натомість головним стає показ історії буття душі, її порухів. Ці зміни світовідчуття фіксує режисура Леся Курбаса й втілює драматургія Куліша»[6].

Розквіт отримало **кіномистецтво**. Три обставини викликали і сприяли його

піднесенню. Перша пов'язана з утворенням та розвитком українського документального кіно. В кінці 20-х років кінооператор і режисер Д. Вертов (Д.А. Кауфман) у своїх фільмах намагався розкрити не тільки спосіб життя громадян тогочасної України, а й відтворити у роботах власне процес народження фільму[7]. Цим самим він досяг блискучого успіху, тому що відкрив новий напрямок в документальному кіно, що пов'язаний з художнім тлумаченням справжніх фактів.

Друга викликана потужним розвитком кіноіндустрії в Харкові, Києві та Одесі.

Третя обумовлена творчими доробками кіномитця О. Довженка. Створені ним фільми «Звенигора» (1928 рік), «Арсенал» (1929 рік), «Земля» (1930 рік) та «Іван» (1932 рік) по праву стали шедеврами світового кіно, їх новаторська мова поєднує поезику і гуманізм із яскравою експресією. Зокрема, у 1958 році на Всесвітній виставці в Брюсселі (Бельгія) в результаті опитування, проведеного Бельгійською Синематекою серед 117 видатних критиків і кінознавців з 26 країн світу, фільм «Земля» був названий у числі 12 найкращих картин усіх часів і народів. Стилістика, створена Довженко, поклала початок напрямку, який визначають як «українське поетичне кіно»[8].

Визначені здобутки мала і українська **архітектура**. Характерно, що українські архітектори також, як письменники і поети, у двадцятих роках створювали творчі організації, зокрема «Товариство сучасних архітекторів України» (ТСАУ) та Асоціацію нових архітекторів (АСНОВА). Вони по різному уявляли будівельне та образотворче архітектурне мистецтво.

Поширеним затвердився такий напрямок, як конструктивізм. Саме цей стиль був втілений архітекторами О. Дмитрієвим, С. Кравцем, С. Серафимовим, М. Фельгером у розбудову комплексу адміністративних споруд Харкова, столиці УСРР з 1919 по 1934 рр)[9].

Загалом, міська архітектура в цілому виходила з розпочатого в умовах НЕПу процесу урбанізації, з розвитком процесів індустріалізації й урбанізації промислове місто починає на жаль відігравати роль генератора специфічної міської «пролетарської» культури[10].

Продуктивним та вагомим відбувався процес **формування української національної науки**. Об'єднуючим осередком постала Всеукраїнська академія наук (ВУАН).

З іншого боку, більшовики прагнули також продемонструвати свою прогресивність та лояльність у сприянні розвитку науки. Ще у 1919 р. вони не тільки визнали створену в Києві урядом П. Скоропадського Академію наук, а й навіть оголосили її своїм дітищем.

14 червня 1921 року український уряд ухвалив новий Статут Академії. Згідно нього Академія дістала назву Всеукраїнської, також було підтверджено її статус вищої наукової установи УСРР. До складу Академії були включені п'ять, із секціями та бюро, відділів: суспільно-історичний, природничо-математичний, народного господарства, педагогіки та медицини[11].

Протягом наступних років ВУАН з її філіями збагатилася новими дослідницькими осередками. Вчені дістали відносну свободу для проведення

досліджень, публікації своїх поглядів і підтримання контактів із зарубіжними колегами, якщо їхні ідеї не являли відкритої загрози радянському ладові. Тому двадцяті роки стали періодом відродження науки і особливо українознавства, який за масштабами дослідники порівнюють з літературним Ренесансом.

Незважаючи на те, що переважна кількість видатних вчених України не належала до більшовиків, а деякі навіть відкрито підтримували українські національні ідеї, радянський уряд не мав іншого вибору, як сформувати з них серцевину Академії.

На рівні світових стандартів у різних галузях здійснювали наукові пошуки українські вчені: Є. Патон (автоматичне зварювання металу), Ю. Кондратюк (дослідження з теорії космічних польотів), Д. Граве, М. Крилів та М. Боголюбов (нелінійна механіка), А. Сапегін, В. Юр'єв та М. Холодний (генетика та селекція рослин і тварин), Науковими розробками у галузі охорони здоров'я плідно займалися П. Баранник, П. Буйко, Д. Заболотний, В. Данилевський, М. Гамалія, В. Комісаренко, М. Стражеско та Ф. Яновський. У суспільно-економічній секції цінну працю з історії українського права написав М. Василенко і першим дослідником економічної географії України став К. Воблий.

Академія стала хоч і великим, проте не єдиним осередком науки в Україні. Були засновані дослідницькі центри у Харкові та Одесі. Такі ж центри було відкрито й у менших містах, зокрема Полтаві, Чернігові та Дніпропетровську[12].

Не оминуло відродження і історичну науку. Зразком і нині залишаються праці відомих науковців того часу М. Грушевського, Д. Багалія, Ю. Кримського та Д. Яворницького.

Важливо підкреслити, що повернення з еміграції в 1924 р. академіка М. Грушевського сприятливо позначилась на науковій роботі гуманітарних підрозділів ВУАН, яка суттєво поліпшилась: було створено науково-дослідну кафедру історії України та розпочато видання часопису «Україна». Останній став справжнім рупором українознавчих студій[13].

Отже навіть наведений огляд наявно демонструє вагомий внесок в формування національної культурної спадщини України у двадцяті роки минулого століття. Цей процес здійснювався творчою літературною, мистецькою, науковою, технічною, сільськогосподарською тощо інтелігенцією і характеризував собою вияв пошукової, гуманістичної, творчої тенденції оновлення та Відродження українського суспільства у 20-ті – 30-ті роки ХХ століття. Ця багатоаспектна тенденція була переважною у житті українців майже до кінця 20-тих років.

Відносно лібералізований та поміркований в політичному, економічному, соціальному, національному тощо сенсах, уряд у ці роки суттєво не гальмував розвиток творчого потенціалу українського народу, який майже не вперше дістав змогу розкритися у багатьох сферах.

Разом з тим це був час поступового зміцнення диктатури більшовицького керівництва, яке готувалося до відновлення припиненого В. Леніним у 1921 р. комуністичного штурму.

Ці процеси почали активно виявлятися вже майже в кінці другої половини 20-х років.

Особливе значення в цьому відношенні мала літературна дискусія 1925-1928 рр., у ході якої порушувалися питання культурного будівництва в Україні, визначення місця інтелігенції в цьому процесі, взаємини української та російської культур, шляхи розбудови національної культури при соціалізмі, тощо. Не названим, але головним же питанням було питання про долю української літератури – бути чи не бути їй самобутньою, національною та орієнтованою на європейські та загальносвітові мірки. «Зречення» М. Хвильового та «саморозпуск» ВАПЛІТЕ було лише зримими наслідками дискусії і являла собою початок суттєвого посилення ідеологічного та політичного наступу тоталітарної влади. Саме ці дискусії знаменували посилення та поступове наростання другої тенденції – державно орієнтованої, централізованої, регламентованої, яка теж являла собою оновлення, але в розумінні комуністичних ідеалів, антидемократичних та антигуманних по формах і методах реалізації.

Розпочаті судові процеси по сфальшованим справам, гоніння та репресії, заборона використання творчого доробку репресованих творців культурного надбання та інші аналогічні різновиди цих інструментів по суті стали майже з початкових 30-х років нормо виявленням затвердження тоталітаризму з його антилюдськими атрибутами.

Тоталітарний наступ вилився у геноцид проти української культури та не знищив і не міг знищити надбань української культури, але різко загальмував її розвиток на довгі роки. Із середини 30-х років в культурі панують уніфікація і централізація, спілки митців утворюються, керуються і підпорядковуються тоталітарному центру, беруть на озброєння в своїй творчості єдиний метод соціалістичного реалізму.

Тисячі творців і носіїв культурної спадщини розстріляні, гинуть у таборах; малочисельним вдається спроба емігрувати. Саме це спонукало очевидців-учасників та їх тогочасних друзів та сучасних дослідників назвати період кінця 20-х та всі тридцять років «розстріляним відродженням».

У творчості талановитих письменників, яким удалось вціліти в період репресій, зростають застійні явища. На жаль, визначена їх частина у своїй літературно-мистецькій діяльності у більшості випадків – вимушено, схиляється або навіть сприймає та використовує ідеологеми тоталітарної влади.

Висновки.

Дослідження свідчить, що у культурному процесі 20-х – 30-х роках ХХ століття перед українським суспільством наявною поставала проблема співвідношень спрямувань дій творчої інтелігенції, в яких закладалися пошукові загальнолюдські та національні цінності з метою донесення їх до суспільної свідомості, з одного боку, та практичних намагань більшовистської влади затвердити свій тоталітарний статус, який базувався на принципі нелюдського прагматизму та жорстких й, звідсіля, навіть трагічних методах його втілення у реалії життя.

Ці дії та практичні прагнення відображали вияв дії двох тенденцій

оновлення суспільства: на основі впровадження загальнолюдських і національних цінностей; як реалізації більшовистських ідеалів тоталітарного суспільства.

Перша превалювала до майже кінця 20-х років і характеризувалась відродженням та вагомими поповнення культурної спадщини України.

Друга затвердилась остаточно давлучою з кінця 20-х – у 30-ті роки; виявляла застій у розвитку; вимагала нехтування національними надбаннями в угоду інтернаціональним; мала назву «розстріляне відродження».

Історія доводить цінність культурних надбань довоєнного періоду та їх значимість для європейської та світової спадщини.

Література:

1. Основні літературні організації, угруповання 1920-х років ХХ ст.: URL:<https://ukrclassic.com.ua/katalog/teoriya-literaturi/2673-osnovni-literaturni-organizatsiji-ugrupuvannya-1920-kh-rokiv-xx-st>.

2. Собачко О. Українські літературні організації та течії в другій половині 20-х років ХХ століття / Ольга Собачко // Наукові записки : зб. наук. пр. / Нац. акад. наук України, Ін-т політ. і етнонац. досліджень ім. І.Ф. Кураса ; редкол. Ю. А. Левенець [та ін.]. Вип. 32. Київ, 2006. С. 257–280.

3. Бібліотека української літератури: URL: <https://ukrclassic.com.ua/katalog/teoriya-literaturi/3474-vaplite-literaturne-ugrupuvannya>

4. Кабанець, Р. Ю. Від поета до політика: Павло Тичина. URL:<https://doi.org/10.20535/2307-5244.45.2017.117195>

5. Про стиль ранньої прози Миколи Хвильового: URL: <https://md-eksperiment.org/post/20210506-pro-stil-rannoyi-prozi-mikoli-hvilovogo>

6. Кременська І. Куліш і Курбас: спільна творчість і смерть URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24509525.html>

7. Мистецтво двадцятого століття: оновлення методів та напрямків - Кінематограф – «фотографії, що рухаються» URL:<https://osvita.ua/vnz/reports/culture/10930/>

8. Кіно Сталінського періоду, Німе кіно - Історія театру та кіно URL:<https://subject-book.com/kulturologiya/kino-stalinskogo-periodu-nime-kino-istoriya-teatru-ta-kino.html/>

9. Мистецтво двадцятого століття: оновлення методів та напрямків - Архітектура як літопис світу URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/10930/>

10. Українська культура в добу радянського тоталітаризму URL:<https://mylektsii.su/5-111777.html>

11. Суспільство і влада в радянській Україні років непу (1921-1928). Колективна монографія. Том 2. Відп. ред. С. Кульчицький. К.: Інститут історії України НАН України, 2015. С. 17-24.

12. Національно-культурне піднесення 20-30-х років. URL:https://pidru4niki.com/16140505/kulturologiya/natsionalno-kulturne_pidnesennya_20-30-h_rokiv

13. Культурне життя радянської України в 20-30-х рр. ХХ ст. URL:

https://osvita.ua/vnz/reports/culture/11286/#google_vignette

References.

1. Osnovni literaturni orhanizatsiyi, uhrupuvannya 1920-kh rokiv XX st.: URL:<https://ukrclassic.com.ua/katalog/teoriya-literaturi/2673-osnovni-literaturni-organizatsiji-ugrupuvannya-1920-kh-rokiv-xx-st>.
2. Sobachko O. Ukrayins'ki literaturni orhanizatsiyi ta techiyi v druhiy polovyni 20-kh rokiv XX stolittya / Ol'ha Sobachko // Naukovi zapysky : zb. nauk. pr. / Nats. akad. nauk Ukrayiny, In-t polit. i etnonats. doslidzhen' im. I.F. Kurasa ; redkol. YU. A. Levenets' [ta in.]. Vyp. 32. Kyiv, 2006. S. 257–280.
3. Biblioteka ukrayins'koyi literatury: URL: <https://ukrclassic.com.ua/katalog/teoriya-literaturi/3474-vaplite-literaturne-ugrupuvannya>
4. Kabanets', R. YU. Vid poeta do polityka: Pavlo Tychyna. URL:<https://doi.org/10.20535/2307-5244.45.2017.117195> characteristic of the period until almost the end of the 20s. наука, культура.
5. Pro styl' rann'oyi prozy Mykoly Khvyl'ovoho: URL: <https://md-eksperiment.org/post/20210506-pro-stil-rannoyi-prozi-mikoli-hvilovogo>
6. Mystetstvo dvadtsyatoho stolittya: onovlennya metodiv ta napryamkiv - Kinematohraf – «fotohrafiyi, shcho rukhayut'sya» URL:<https://osvita.ua/vnz/reports/culture/10930/>
7. Kino Stalins'koho periodu, Nime kino - Istoriya teatru ta kino URL:<https://subject-book.com/kulturologiya/kino-stalinskogo-periodu-nime-kino-istoriya-teatru-ta-kino.html/>
8. Mystetstvo dvadtsyatoho stolittya: onovlennya metodiv ta napryamkiv - Arkhitektura yak litopys svit URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/10930/>
10. Ukrayins'ka kul'tura v dobu radyans'koho totalitaryzmu URL:<https://mylektsii.su/5-111777.html>
11. Suspil'stvo i vlada v radyans'kiy Ukrayini rokiv nepu (1921-1928). Kolektyvna monohrafiya. Tom 2. Vidp. red. S. Kul'chyts'kyy. K.: Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny, 2015. C. 17-24.
12. Natsional'no-kul'turne pidnesennya 20-30-kh rokiv. URL:<https://pidru4niki.com/16140505/kulturologiya/natsionalno-kulturne-pidnesennya-20-30-h-rokiv>
13. Kul'turne zhyttya radyans'koyi Ukrayiny v 20-30-kh rr. KHKH st. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/culture/11286/#google_vignette

Abstract. *The processes of the formation and development of the cultural heritage of Ukraine in the period of the twenties and thirties of the 20th century reflected the effects of two trends in the renewal of society. The first was manifested in the introduction of universal and national values. The second had a manifestation in the realization of the Bolshevik ideals of a totalitarian society.*

The first trend or revival trend was realized in prose and poetry (M. Khvylovy, P. Tychyna); in theater art (L. Kurbas); in music and cinematography; in science and architecture; in other components of the cultural heritage of Ukraine. It was characteristic of the period until almost the end of the 20s.

The second trend was called the "stagnation trend", "shot revival". It was characterized by the devaluation of the national in agreement with the proletarian international and the approval of totalitarianism. It became the main one in the 30s.

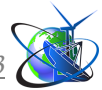
Key words: *cultural heritage of Ukraine; two trends in the formation of cultural heritage; revival trend; the tendency of stagnation, devaluation of the national in agreement with the international and totalitarianism; literature, prose, poetry,*

Науковий керівник: к.іст.н., доц. Саницька О.М.

Статья отправлена: 30.06.2024 р.

© Сабардак Я.В.

УДК 930

**REVIEW AND SYSTEMATIZATION OF SOURCE DOCUMENTS
CONFIRMING THE FACTS OF CORRUPTION AND BRIBERY IN THE
ADMINISTRATIVE AND OFFICIAL ENVIRONMENT OF UKRAINIAN
GOVERNATIONS IN THE SECOND HALF OF THE 19TH - EARLY 20TH
CENTURIES**

**ОГЛЯД ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ДЖЕРЕЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ, ЩО
ПІДТВЕРДЖУЮТЬ ФАКТИ КОРУПЦІЇ ТА ХАБАРНИЦТВА В
АДМІНІСТРАТИВНО-ЧИНОВНИЦЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ УКРАЇНСЬКИХ
ГУБЕРНІЙ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ**

Burylov K.V. / Бурилов К.В.

postgraduate student in history and archaeology / аспірант з історії та археології

VOLODYMYR DAHL EAST UKRAINIAN NATIONAL UNIVERSITY

Kyiv, 17 John Paul II Street, 01042

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля,

Київ, Іоанна Павла II 17, 01042

Анотація. У статті розглянуто, проаналізовано та систематизовано джерельні документи, що підтверджують факти корупційної та хабарницької діяльності серед чиновників адміністративно-чиновницького апарату українських губерній другої половини ХІХ – початку ХХ століття.

Ключові слова: *першоджерела, архівні документи, огляд, систематизація корупція, хабарництво.*

Вступ.

При вивченні величезної кількості різноманітного джерельного матеріалу, який засвідчує й підтверджує корупційні прояви досліджуваного періоду, перед дослідником постає проблема його інформаційної хаотичності та різноманітності. Тому для того, щоб нівелювати негативні прояви цього явища, виявлений джерельний матеріал необхідно систематизувати, що допоможе найефективніше використати віднайдені документи за змістом.

Основна частина.

Отже, в контексті даного дослідження пропонується підрозділити всі виявлені першоджерела за наступними категоріями:

I категорія. Нормативно-правові акти, які приймалися та набирали свою юридичну силу в досліджуваний період. Таким надважливим нормативно-правовим актом є «Уложення про покарання кримінальне та виправне» 1845 року, 402 стаття якого передбачала певні види покарання за хабарницьку та корупційну діяльність[1]. Передбачення покарання за корупційну та хабарницьку діяльність засвідчувало про те, що ця проблема стала настільки серйозною, що навіть верховна самодержавна влада Російської імперії вже не могла заплющувати очі на багаточисельні факти корупції і хабарництва в адміністративно-чиновницькому середовищі та вимушена була приймати заходи, щодо державної протидії корупційним проявам;

II категорія. Статистична звітність. До цієї категорії джерельних документів відносяться щорічні видання книг – «Списки цивільним чинам відповідного відомства», у яких зазначалися дані про службу чиновника, його

нагороди та заохочення і стягнення. Сучасні дослідники вказують на запровадженні публікацій майнового становища чиновників імперії як дуже важливого факторі протидії корупції за часів правління імператора Олександра II. Зокрема, О. М. Ярошенко відмічає той факт, що головним позитивним моментом у цих книгах була інформація про розмір отриманого жалування й наявність майна, не лише тільки особистого, а й найближчих родичів. Публікація даних книг давала змогу легко виявити задеклароване та реальне становище чиновників [2, с. 34-35].

Неможливо не звернути увагу на один із найцікавіших документів, який потребує ретельного вивчення – це «Витяг із всепідданого звіту сенатора Половцева з ревізії Київської губернії» 1880 року. В якому наведено багато типових проявів корупційної діяльності чиновників Київської губернії. Найодіознішим прикладом недбалості та корупції в адміністративно-чиновницькому середовищі губернії є історія, яка почалась ще в 1875 році, коли Звенигородський повітовий справник доповідав губернатору про незадовільний стан моста через річку Тікич. На зазначені звернення ніхто не звертав уваги, аж поки в 1877 році даний міст не було знесено водою. З 1877 по 1881 рр. тривала переписка стосовно даного випадку, але до будівництва моста справа так і не дійшла, що зовсім не завадило губернському керівництву щорічно протягом трьох років виділяти та проводити по відповідному кошторису 300 рублів на відновлення згаданого зруйнованого моста;

III категорія. Періодика. Преса та різні періодичні видання, зокрема такі як «Киевская заря», «Заря», «Шершень» в завуальованій сатиричній формі висміювали хабарництво серед чиновників та акцентували увагу широкого загалу людей на суспільній шкоді, яку завдає корупція. Варто зазначити, що в журналі «Шершень», який характеризувався найбільшою антихабарницькою спрямованістю, дуже часто публікувалися твори найкращих українських літераторів того часу, а саме таких як І. Франко, І. Нечуй-Левицький, М. Коцюбинський тощо [7, с. 176];

IV Категорія. Конкретно задокументовані архівні корупційні справи. Вивчення друкованих відомостей, які зберігаються в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського та специфічних джерел державних архівів стосовно конкретних корупційних справ щодо притягнення до судової відповідальності чиновників й сільських службовців за хабарницьку та корупційну діяльність. Зокрема, видачі фальшивих документів, фінансових махінацій, нецільових розтратах коштів, безпосереднього викрадення коштів із державних установ. Все це дає підстави вважати, що такі ж факти корупційної діяльності, якщо це було в практиці судових рішень, були розповсюджені в усіх українських губерніях. Саме вивчення таких корупційних справ надасть змогу об'єктивно вивчити причини, особливості та наслідки корупційної і хабарницької діяльності чиновників.

Висновок.

Джерельний аналіз показує, що систематизація та класифікація знайдених архівних матеріалів відіграє дуже важливу роль при написанні дисертаційної роботи, оскільки дає змогу найефективніше використовувати інформацію при

написанні відповідних розділів дисертації, а також чітко дозволяє виявити малодосліджені джерельні матеріали відповідних державних архівів. Для прикладу, доречним буде звернути увагу на той факт, що в багатьох уже існуючих наукових доробках дуже мало використано інформації з періодичних видань та загальних друкованих відомостей, які зберігаються в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського.

Література.

1. Уложення про покарання кримінальне та виправне 1845. С. 175. [Електронний ресурс] режим доступу: extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://history.org.ua/LiberUA/UINakUgIspr_1845/UINakUgIspr_1845.pdf
2. Ярошенко М.О. Запобігання корупції в системі губернської адміністрації в Наддніпрянській Україні (друга половина XIX – початок XX ст.): Стаття Наукового вісника Ужгородського національного університету. Ужгород. 2016. С. 34 – 35.
3. Ярошенко М. О. Протидія корупції в судовій системі Наддніпрянської України в другій половині XIX – на початку XX ст.: зб. наук. пр. – Київ. Серія 18. 93 – 99 с.
4. Мельник М. І. Політична корупція: сутність, чинники, засоби протидії. Національна безпека і оборона № 7. Київ, 2009. 67–72 с.
5. Бурдін М.Ю. Система попереднього розслідування у кримінальному судочинстві Російської імперії другої половини XIX – початку XX ст. (на матеріалах українських губерній). Автореферат дис. канд. юрид. наук. – Харків, 2011. 19 с.
6. Молчанов В.Б. Корупція як соціальний чинник добробуту імперської адміністрації у підросійській Україні в XIX – на початку XX ст.: Зб. наук. пр. – 2008. 247-267 с.
7. Падалко С.С. Хабарництво на Правобережній Україні: суспільно-історичні передумови, особливості та засоби протидії (Друга половина XIX – початок XX ст.): Автореферат дис. канд. іст. наук. – Київ, 2018. – 279 с.

Transliteration

1. Ulozhennya pro pokarannya kryminal'ne ta vypravne» 1845. S. 175. [Elektronnyy resurs] rezhym dostupu: extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://history.org.ua/LiberUA/UINakUgIspr_1845/UINakUgIspr_1845.pdf
2. Yaroshenko M.O. Zapobihannya koruptsiyi v systemi huberns'koyi administratsiyi v Naddnipryans'kiy Ukrayini (druha polovyna XIX – pochatok XX st.): Stattya Naukovoho visnyka Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Uzhhorod. 2016. S. 34 – 35.
3. Yaroshenko M. O. Protydiya koruptsiyi v sudoviy systemi Naddnipryans'koyi Ukrayiny v druhiy polovyni XIX – na pochatku XX st.: zb. nauk. pr. – Kyiv. Seriya 18. 93-99 s.
4. Mel'nyk M. I. Politychna koruptsiya: sutnist', chynnyky, zasoby protydiy. № 7. Kyiv. 2009. 67–72 s.
5. Burdin M. Systema poperednoho rozsliduvannia u kryminalnomu sudochynstvi Rosiiskoi imperii druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. (na materialakh ukrainskykh hubernii). Avtoreferat dys. kand. yuryd. nauk. – Kharkiv, 2011. 19 s.
6. Molchanov V.B. Koruptsiya yak sotsial'nyy chynnyk dobrobutu impers'koyi

administratsiyi u pidrosiys'kiy Ukraini v XIX – na pochatku XX st.: Zb. nauk. pr. – 2008. S. 255, 258.

7. Padalko S.S. Khabarnytstvo na Pravoberezhnii Ukraini: suspilno-istorychni peredumovy, osoblyvosti ta zasoby protydii (Druha polovyna XIX –pochatok XX st.): Avtoreferat dys. kand. ist. nauk. – Kyiv, 2018. – 279 s.

Abstract. *The article examines, analyzes and systematizes source documents that confirm the facts of corruption and bribery among officials of the administrative and bureaucratic apparatus of Ukrainian provinces in the second half of the 19th and early 20th centuries.*

Key words: *primary sources, archival documents, review, systematization, corruption, bribery.*

Науковий керівник: д.і.н., проф. Михайлюк В.П.

Стаття надіслана: 30.06.2024 р.

© Бурилов К.В.